

“Stemmen uit het verleden”

Het transcriptieproject bij de Vakgroep Taalkunde—Nederlands van de Gentse Universiteit

Jacques Van Keymeulen & Anne-Sophie Ghyselen

1 Inleiding

Prof. Lilianne Haegeman is een internationaal gereputeerde syntactica, die meermaals het West-Vlaamse dialect van het dorp Lapscheure, haar moedertaal, als onderzoeksobject gekozen heeft. Syntactisch onderzoek van de oraal overgeleverde traditionele taalvariëteiten is echter niet makkelijk, mede doordat syntactische constructies via opvragingen lastig te eliciteren zijn. Syntactische constructies zijn, in tegenstelling tot bijvoorbeeld lexicale items, weinig saillant en bovendien zijn ze dikwijls optioneel en geconditioneerd door situationele context. In de huidige tijd kan men bij opvragingen ook de invloed van de standaardtaal hoe langer hoe minder uitsluiten. Nagenoeg elke veldwerker heeft ondervonden dat een respondent bij een expliciete vraag een bepaalde constructie als ongrammaticaal kan beoordelen en die dan – op een minder bewaakt ogenblik – toch zelf gebruikt. De *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten* (SAND) legt getuigenis af van een complexe opvragingsmethode in vier rondes, met een inventarisatieronde, schriftelijke en mondelinge vragenlijsten, gecombineerd met telefonische navraag (zie Barbiers 2005). Blijkbaar moest een en ander dikwijls gecontroleerd worden.

De bovengemelde problematiek is natuurlijk al lang geleden ingezien. De professoren W. Pée (1903–1986) en V.F. Vanacker (1921–1999), die – als student! – de eerste syntaxis voor een Vlaams dialect schreef (namelijk dat van Aalst; Vanacker s.d.), vatten begin jaren 60 van de vorige eeuw het plan op om voor elke gemeente in Nederlandstalig België (+ Zeeuws- en Frans-Vlaanderen)

een geluidsofopname te maken van een goede dialectspreker. Vooral Vanacker wou syntactisch onderzoek baseren op niet-geëliciteerd, spontaan gesproken basismateriaal. De onderneming werd opgevat als een aanvulling bij de *Reeks Nederlandse Dialectatlassen*, opgestart door E. Blancquaert (1894–1964), waarin dezelfde 141 zinnestjes in een plaatselijk dialect werden vertaald en nauwkeurig fonetisch werden genoteerd (zie www.dialectzinnen.ugent.be). In wat volgt, wordt in het kort een overzicht geboden van de ontstane verzameling geluidsofopnames en de huidige pogingen tot ontsluiting ervan.

2 De verzameling dialectbanden aan de Vakgroep Taalkunde—Nederlands van de UGent

Het idee om systematisch dialectische geluidsfragmenten te verzamelen heeft veel te maken met de popularisering (en goedkoper worden) van de bandopnemer.¹ Het Dialectenbureau in Amsterdam (nu Meertens Instituut) begon al in 1952 op instigatie van Jo Daan met het systematisch registreren van dialectische geluidsofopnames (zie Rensink 1962 en <https://www.meertens.knaw.nl/soundbites/>). Pée en Vanacker volgden dat voorbeeld in de jaren 60, nadat men erin geslaagd was (in 1962) om een subsidie los te krijgen van het toenmalige *Fonds voor Kollektief en Fundamenteel Onderzoek* (FKFO, naderhand opgegaan in het FWO-Vlaanderen) (Vanacker & De Schutter 1967).

Het idee was om via een zgn. “vrij gesprek” voor elke gemeente ongeveer 45 minuten spontaan gesproken dialect te verzamelen bij een goede dialectspreker. Die dialectspreker moest voldoen aan een aantal objectieve criteria: hoge ouderdom, lage geletterdheid en honkvastheid. Daardoor kwam men in de praktijk vaak bij de boerenbevolking terecht. Elke bandopneming wordt begeleid door een fiche (in A4-formaat), met de biografische metadata van de spreker.² Er werd dikwijls gebruikt gemaakt van studenten om geschikte infor-

¹Aan de zgn. *Seminarie voor Nederlandse Taalkunde en Vlaamse Dialectologie* van de toenmalige Rijksuniversiteit Gent (RUG) werd door prof. Blancquaert een *Laboratorium voor Experimentele Fonetica* opgericht. De sectie Nederlands beschikt nog steeds over een – nu erg oud-erwetse – geluidloze kamer. Blancquaert heeft ongetwijfeld in de jaren 20 en 30 dialectische geluidsofopnames gemaakt, maar daarvan zijn we het spoor bijster geraakt – als ze tenminste nog ergens bestaan.

²Het is jammer dat die metadata niet ingesproken werden op de band zelf (die bevat enkel plaats en datum van opname), zodat men telkens de fiche erbij moet nemen om de opname goed te kunnen evalueren.

manten te zoeken – meestal werden mannen uitgekozen. De opnames gebeurden bij de zegspersoon thuis, dikwijls met een dialectsprekende tussenpersoon – in die tijd konden de meeste studenten nog vrij goed een lokaal dialect spreken.³

De collectie bevat momenteel 783 banden voor 550 plaatsen, vooral uit het Vlaamse dialectgebied (= Frans-, West-, Oost- en Zeeuws-Vlaanderen).⁴ Naar het oosten toe (provincies Antwerpen, Vlaams-Brabant en Limburg) neemt het aantal geluidsopnames af - uit die provincies komen gemiddeld minder studenten naar de Gentse universiteit.⁵ Voor sommige dorpen zijn er verschillende opnamen, vooral voor die die aan de basis van een syntactische licentiaatsverhandeling hebben gelegen.⁶ De meeste opnames zijn gemaakt bij mensen die tussen 1885 en 1910 geboren zijn; de oudste spreker (uit Bossuit) is geboren in 1871. In veel gevallen werd een zegspersoon uitgekozen die een zeldzaam traditioneel ambacht had uitgeoefend. Voor Frans-Vlaanderen werd een speciale inspanning gedaan: daar heeft men een opname gemaakt voor elke gemeente waar nog inheemse Vlaamssprekenden aangetroffen konden worden.

De verzameling had in de eerste plaats een taalkundig oogmerk: hoewel op de begeleidende fiche plaats was ingeruimd voor notities omtrent “Onderwerp van het gesprek”, werd de inhoud van het gesprek niet of maar heel gebrekkig aangeduid. Toch is het zo dat het geluidscorpus de grootste verzameling levensverhalen uitmaakt van zeer laag geschoolde mensen, die niet alleen het begin van de ‘moderne tijd’ hebben meegemaakt (aanleg van elektriciteit, eerste fiets, eerste auto ...), maar ook twee wereldoorlogen hebben doorstaan. Vele verhalen leggen getuigenis af van de grote armoede en onwetendheid waarmee een groot deel van de Vlaamse plattelandsbevolking zo’n honderd jaar geleden heeft moeten leven.

³Meestal werd met een Telefunken M 25 of met een Revox-toestel opgenomen (BASF-banden, type LGS 35, op spoelen van 18 cm diameter met snelheid 19 = 48 minuten geluid). De sectie Nederlandse Taalkunde heeft nog steeds een gebruiksklaar Revox-toestel waarmee de originele banden beluisterd kunnen worden.

⁴De verdeling per provincies / streek was in 2009 als volgt: Frans-Vlaanderen: 113, West-Vlaanderen: 188, Oost-Vlaanderen: 285, Antwerpen: 85, Vlaams-Brabant: 47, Limburg: 29, Henegouwen: 5, Zeeland: 31.

⁵Het is erg jammer dat men voor de verzameling niet met de KULeuven heeft kunnen samenwerken.

⁶Zie bijvoorbeeld Van Keymeulen (1975).

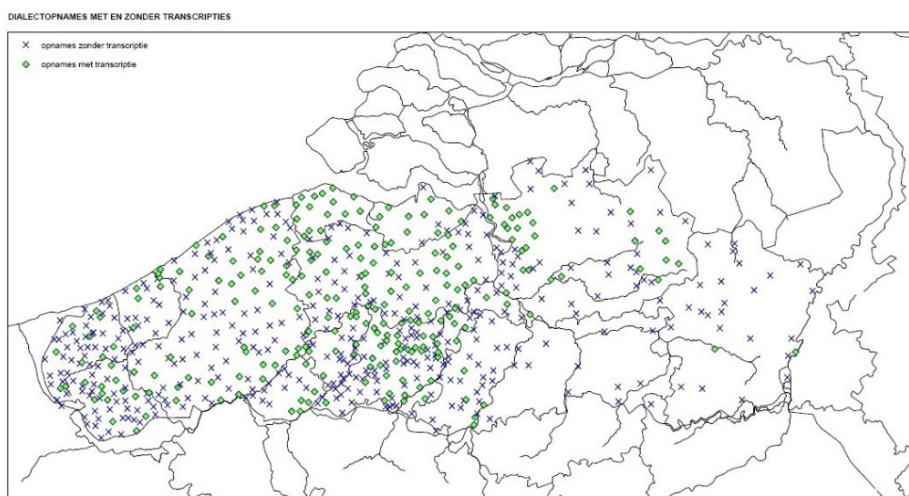

Figure 1: Overzicht van de dialectopnames in Nederlandstalig België, Frans- en Zeeuws-Vlaanderen (situatie in 2009)

3 www.dialectloket.be

In 2009 werd, mede dankzij rector Paul Van Cauwenberge, aan de UGent een wetenschapspopulariseringsproject goedgekeurd, waarmee een website werd gemaakt over taalvariatie in het algemeen en dialecten in het bijzonder. In 2012 werd daaraan een apart project toegevoegd, nl. "Stemmen uit het verleden. Digitaliseren en ontsluiten van dialectopnames gemaakt in de jaren 60 en 70 door het Seminarie voor Nederlandse Taalkunde en Vlaamse Dialectologie". Beide ondernemingen werden naderhand ook gesteund door aanvullende subsidies van de Vlaamse Gemeenschap en van de provincies Oost- en West-Vlaanderen, Vlaams-Brabant, Antwerpen en Limburg (zie <http://www.dialectloket.be/geluid/stemmen-uit-het-verleden/>).⁷

De digitalisering hield volgende zaken in. Allereerst werden de 783 geluidsbanden gedigitaliseerd. Een technisch medewerker van de toenmalige vakgroep Nederlandse Taalkunde, Rieke Willems, heeft ongeveer 500 banden op zeer professionele manier naar wav-bestanden omgezet. Toen mevr. Willems wegens een reorganisatie naar een andere sectie van de vakgroep werd gemueterd, is de rest van de banden gedigitaliseerd door een gespecialiseerde firma.

⁷Die subsidies werden verworven via de organisatie "Variaties vzw. Koepelorganisatie voor Dialecten en Oraal Erfgoed in Vlaanderen".

Op de tweede plaats werden alle metadata in een database ondergebracht. Op de derde plaats werd door vrijwilligers van de meeste banden korte inhouden gemaakt, voorafgegaan door trefwoorden, zodat de verzameling inhoudelijk ontsloten werd. Momenteel zijn er ongeveer 700 korte inhouden in de database ingebracht. Op de vierde plaats werden alle transcripties (typoscripten) – voor zover aanwezig – ingescand en in de database ingevoerd; het zijn er 318 in totaal. Die transcripties zijn niet fonetisch, maar 'woordelijk', d.w.z. dat de dialectische uitspraak in een vernederlandste vorm is weergegeven. De typoscripten werden in de jaren 60 en 70 gemaakt door jobstudenten aan de hand van een aantal richtlijnen – die met wisselende ijver en kunde werden opgevolgd. De verzameling originele banden is bij het universiteitsarchief ondergebracht; kopieën van de digitale versie ervan (+ kopieën van de fiches met metadata) zijn gedeponereerd zowel bij de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde (KANTL) in Gent als bij het Meertens Instituut in Amsterdam.⁸

Je bent hier: [Home](#) » [Geluid](#) » [Stemmen uit het verleden](#)

TEKST | WOORD | GELUID | BEELD | EDUCATIEF

Stemmen uit het verleden

DE COLLECTIE | **TOOLS** | MEER INFO | RECHTEN

Om de Stemmen uit het Verleden duurzaam te bewaren en te delen met het brede publiek, werd de collectie de voorbije jaren gedigitaliseerd. Daarbij ging bijzondere aandacht naar het ontsluiten van de opnames: een paar **handige tools** werden ontwikkeld om de verzameling op een gebruiksvriendelijke manier **doorzoekbaar** te maken.

1. De kaart

Via de functie [zoeken op de kaart](#), worden alle opnames weergegeven op een **digitale kaart**. Door te scrollen, zoom je in en kan je een opname naar keuze aanklikken. Een kader met info geeft je een eerste indruk van de gespreksinhoud. Je kan de opname beluisteren, of een andere zoeken. De kaart geeft je meteen een beeld van welke opnames er bestaan in je eigen (of een bepaalde) buurt!

⁸Voor het verkrijgen van een kopie van een opname moet contact opgenomen worden met de sectie Nederlandse Taalkunde van de UGent. Elke gebruiker moet dan een gebruiksovereenkomst ondertekenen waarin hij de aansprakelijkheid opneemt voor het vrijwaren van de privacy van de zegslieden.

4 Het transcriptieproject

Naarmate de traditionele dialecten verdwijnen, verhoogt de waarde van de verzameling geluidsopnames. De specifieke waarde ervan heeft vooral te maken met de spontaneïteit van de gesprekken, hoewel ook daar met de 'observer's paradox' rekening gehouden moet worden.⁹ In de huidige digitale tijden, heeft men echter nood aan een ander type transcripties dan een (beperkte) aantal typoscripten, die niet digitaal doorzoekbaar zijn.

In het academiejaar 2016-2017 werd daarom aan de sectie Nederlandse Taalkunde voor de bachelorscripties een onderzoekslijn opgestart met als bedoeling digitaal doorzoekbare transcripties te maken, die gealigneerd bleven met het geluid.¹⁰ De bedoeling is ervaring op te doen en een transcriptieprotocol te verfijnen dat dan in de toekomst gebruikt kan worden bij wetenschappelijke projecten. Die ervaring heeft in elk geval al geleerd dat de transcriptie van de verzameling erg dringend is: jonge mensen hebben al heel wat moeite om het ouderwetse dialect te begrijpen en ook hebben ze geen voeling meer met de gespreksonderwerpen, zoals bijvoorbeeld de manier waarop vlas werd geoogst, of hoe eertijds palingen werden gevangen. Ook wordt getracht de verzameling uit te breiden – vooral naar het oosten toe: de studenten werd gevraagd een bandopneming te maken voor een plaats waarvoor er nog geen bestond. Het is immers nog steeds mogelijk honkvaste mensen te vinden met een lage opleiding die talig gesocialiseerd zijn vóór de jaren 60 van de vorige eeuw, toen door de veralgemeende toename van de mobiliteit, de verhoging van de scholingsgraad en de introductie van de massamedia een massale taalverandering is op gang gekomen. De zegsman/zegsvrouw moet nu dus vóór 1940 geboren zijn, zodat de kans vrij hoog is dat de zegspersoon nog een traditioneel dialect als primaire moedertaal heeft verworven.¹¹

De studenten maken voor de transcripties gebruik van het programma ELAN en transcriberen het dialect op twee niveaus: licht vernederlandst en zwaar vernederlandst. Met lichte vernederlandsing wordt bedoeld dat enkel de fonologie naar het Nederlands wordt aangepast, d.w.z. dat de morfologie en syntaxis van het dialect ongewijzigd blijft, maar dat alle woorden worden neergeschreven alsof ze in het Nederlands bestonden. Clitische vormen worden aan het grondwo-

⁹De observer's paradox valt voor de banden goed mee omdat de meeste zegspersonen werkelijk niets anders dan dialect konden spreken.

¹⁰In het academiejaar 2016-2017 en 2017-2018 gingen er telkens een viertal studenten aan de slag.

¹¹Een zegspersoon is momenteel idealiter dus ongeveer 80 jaar of ouder.

ord geschreven, maar gescheiden door een #. De transcriptie met zware vernederlandsing is op die lichte vernederlandsing gebaseerd. Hier worden de functiewoorden – ook die in de clitische vormen – vertaald naar het Nederlands. Die zware vernederlandsing is nodig om achteraf softwaretools te kunnen gebruiken voor (semi-automatische) Parts of Speech-tagging, lemmatisering, en andere vormen van annotatie. Het transcriptieprotocol voor een dergelijke manier van werken is vrij complex; de studenten hadden gemiddeld ongeveer een uur tijd nodig om 5 minuten geluid te transcriberen.

Om het onderscheid tussen de lichte en zware vernederlandsing te illustreren, geven we hieronder een stuk van een transcriptie uit Ieper weer. In de opname, die dateert uit 1967, vertelt een toen 62-jarige vrouw (die we het label N72_sp1 geven) over de oorlog, haar carrière en pensioen, het leven in Ieper en de jeugd van tegenwoordig. Het excerpt is kort, maar getuigt meteen van een aantal interessante syntactische dialectverschijnselen, zoals dubbele negaties met het partikel *en*, variaties op het introducerende *er* en subjectverdubbelingen.

- (1) N72_sp1 ja a#je#t nu ingaat
 N72_sp1_ndl ja als je het nu ingaat
 N72_sp1 wuk zit er nu veel in de jongheid?
 N72_sp1_ndl wat zit er nu veel in de jongheid?
 N72_sp1 zeg mijn dat.
 N72_sp1_ndl zeg mij dat.
 Int_VV ze zijn allema...
 N72_sp1 allemale nie nee#s. allemale nie wi. ke zeggen dat op
 N72_sp1_ndl allemaal niet nee ze. allemaal niet wi. ik zeg dat op
 jou nie wi jongen.
 jou niet wi jongen.
 Int_V ja ja m...
 N72_sp1 maa algelijk vele.
 N72_sp1_ndl maar algelijk veel.
 Int_VV t#is toch veel veranderd.
 N72_sp1 je zout#ier moeten zijn in de zomer eni meneer.
 N72_sp1_ndl je zou hier moeten zijn in de zomer eni meneer.
 N72_sp1 op de Remparden.
 N72_sp1_ndl op de Remparten.
 Int_VV ja.
 N72_sp1 ze komen van t#schole met under carnassière. ze
 N72_sp1_ndl ze komen van de school met hun carnassière. ze

staan en likken en frikkelen.
 staan en likken en frikkelen.
 N72_sp1 en ze moeten nie peinzen dat ze nunder generen wi.
 N72_sp1_ndl en ze moeten niet peinzen dat ze zich generen wi.
 N72_sp1 ze generen under nie wi.
 N72_sp1_ndl ze generen zich niet wi.
 N72_sp1 en sommigste mensen en durven me nunder
 N72_sp1_ndl en sommige mensen en durven met hun
 kinders... kleine kinders op de vestingen nie meer gaan.
 kinderen... kleine kinderen op de vestingen niet meer gaan.
 Int_VV ja ja.
 N72_sp1 voilà.
 N72_sp1_ndl voilà.
 N72_sp1 da... da betaamt algelijk nie.
 N72_sp1_ndl dat... dat betaamt algelijk niet.
 Int_VV ja ja betaamt nie...
 N72_sp1 da#ze doen da ze willen. ze zijn jong.
 N72_sp1_ndl dat ze doen dat ze willen. ze zijn jong.
 N72_sp1 maa da#ze#t doen waa da ze nie ezien en zijn.
 N72_sp1_ndl maar dat ze het doen waar dat ze niet gezien en zijn.
 Int_VV voilà. andere mensen...
 N72_sp1 m#en wijder ook jong eweest.
 N72_sp1_ndl we hebben wij ook jong geweest.
 N72_sp1 m#en wijder ook evrijd.
 N72_sp1_ndl we hebben wij ook gevrijd.
 N72_sp1 is#t geen waar?
 N72_sp1_ndl is het geen waar?
 N72_sp1 maa me deden#t algelijk nie in de presentie van
 N72_sp1_ndl maar we deden het algelijk niet in de presentie van
 alleman.
 alleman.
 Int_VV ja ja ja.
 Int_VV ja ja da#s just.
 N72_sp1 maa nu... ze zijn nie meer beschaamd voo nie...
 N72_sp1_ndl maar nu... ze zijn niet meer beschaamd voor nie...
 N72_sp1 tot op strate.
 N72_sp1_ndl tot op straat.

N72_sp1 ze... ze staan daa e... en t#moogt passeren wie dat
 N72_sp1_ndl ze... ze staan daar en... en het mag passeren wie dat
 er wilt.
 er wil.
 N72_sp1 ze staan daa. en... en... en z#angen aan mekanders
 N72_sp1_ndl ze staan daar... en... en... en ze hangen aan mekanders
 nunder mond en xxx.
 hun mond en xxx
 Int_VV ja t#is xxx.
 N72_sp1 da gemene...
 N72_sp1_ndl dat gemene...
 N72_sp1 k#zijn pertang ook nie heilig maa ke zien dat al nie
 N72_sp1_ndl ik ben pertang ook niet heilig maar ik zie dat al niet
 gaarne.
 gaarne.

5 Toekomstige projecten?

De onderzoekslijn voor de bachelorscripties heeft als bedoeling wetenschappelijke projecten voor te bereiden. Gelukkig zijn er nu in principe ook wetenschappelijke fondsen beschikbaar om databases aan te leggen voor toekomstig onderzoek. Daarom is het zaak om transcripties te maken en publiek beschikbaar te stellen die een zo ruim mogelijk onderzoeksveld kunnen bedienen. De transcriptie van de volledige verzameling van 780 banden – of een representatieve selectie ervan – zou in elk geval een taalmonument tot stand brengen waarmee onverschillig welke onderzoeker van dialecten of historisch Nederlands zijn voordeel zou kunnen doen.

Prof. Anne Breitbarth (sectie Duitse taalkunde UGent) is erin geslaagd FWO-financiering te verwerven voor een pilootproject met de transcriptie van 30 opnames (+ annotatie daarvan), netjes verdeeld over de verschillende dialectgroepen in Nederlandstalig België en Frans- en Zeeuws-Vlaanderen. Ook hopen we het beste van een andere aanvraag voor de transcriptie van alle Frans-Vlaamse opnames. De bewerking van Frans-Vlaanderen is uiteraard het dringendst; het Vlaams in Frankrijk is zeer op de terugweg; de oude dialecten zijn hoe langer hoe moeilijker te begrijpen. Er is ook aan andere universiteiten (o.a. Leuven en Antwerpen) grote belangstelling voor de Gentse verzameling. Het is de bedoeling binnen afzienbare tijd een zgn. Herculesproject in te dienen bij

het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen om de verzameling – meer dan een halve eeuw jaar na het ontstaan ervan – definitief te ontsluiten.

References

- Barbiers, Sjef. 2005. De syntactische atlas van de nederlandse dialecten. *Taal en Tongval (Themanummer)* 18. 7–40.
- Rensink, W. G. 1962. Dialecten op de band. *Taal en Tongval* 14. 184–196.
- Van Keymeulen, Jacques. 1975. De syntaxis van het Wichelse dialect. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent.
- Vanacker, Valeer F. & Georges De Schutter. 1967. Zuidnederlandse dialecten op de band. *Taal en Tongval* 19. 35–51.
- Vanacker, V.F. s.d. Syntaxis van het aalsters dialect. *Werken uitgegeven door de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie* 4.